

TILASTOTIETEEN JATKOKURSSI / SYKSY

Ylimääräinen 2. välikoe 19.12.2007

1. a) Verenpainelääkkeen testauksessa samojen potilaiden verenpaine mitattiin ennen ja jälkeen lääkkeen nauttimisen. Verenpaineet (mm/Hg) on esitetty alla olevassa taulukossa. Testaa hypoteesia, että lääke ei vaikuta verenpaineeseen. (8 potilasta).

	1	2	3	4	5	6	7	8
Ennen	128	176	110	149	183	136	118	158
Jälkeen	134	174	118	152	187	136	125	168

b) Havainnollista a) –kohdan esimerkin avulla toisistaan riippuviin otoksiin/aineistoihin ja riippumattomiin otoksiin/aineistoihin perustuvien tilastollisten analyysien eroja ja yhtäläisyyksiä.

2. Muuttujien x ja Y havaitut arvot ovat:

x	1	3	4	6	8	9	11	14
Y	1	2	4	4	5	7	8	9

a) Määrää muuttujien x ja Y välinen korrelaatio.

Lisäksi: Määrättäessä yo. datan pohjalta regressiomallin $Y = \alpha + \beta x + \varepsilon$ regressiokertoimien PNS-estimaatteja saatiin:

$$Y = 0.54545 + 0.63636 * X$$

b) Määrää estimoidun regressiomallin mukaiset Y-arvojen sovitteet/ennusteet sekä jäännökset/residuaalit.

c) Testaa tehtävän 1 mallin kerrointa β koskevaa nollahypoteesia $H: \beta = 0$ käyttäen t-testiä.

3. a) Hattivateilla on todettu sähköallergiaa, jota yritetään parantaa shokki- ja vierihoidolla. Sadan allergisen hattivatin joukosta 70 sai shokkihoitoa ja loput vierihoitoa. Shokkihoitoa saaneista 49 parani allergiasta. Vierihoidoryhmässä parantuneita hattivatteja oli 16. Testaa oliko hoitomuodolla merkitystä paranemiseen.

	parani	ei	Rivisumma
Shokkihoito	49	21	70
Vierihoito	16	14	30
Sarakesumma	65	35	100

b) Havainnollista testauksen yleisperiaatteita a)-kohdan esimerkin valossa, ts. nollahypoteesin muotoilua, kriittisen alueen määrittämistä, testisuureen ja sen jakauman määrittämistä .

4. a) Selitysasteen R^2 määritelmä ja käyttötarkoitus.

b) Havainnollista R^2 :n käyttökelpoisuutta hyvän mallin valintakriteerinä alla olevan havaintoaineiston tapauksessa, jossa muuttujaa S (= Sales) yritetään mallintaa muuttujien P (= Price) ja A (= Advertising) avulla. Käytä havainnollistuksessa estimoituja malleja

$$S = 4.26 P - 1.48 A + 176 + \text{error} \quad (R^2 = 0.955)$$

ja

$$S = 140 + 3.48 P + \text{error} \quad (R^2 = 0.946)$$

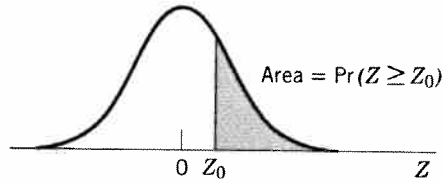
sekä mallin hyvyyden arviointia sisällöllisin perustein.

c) Miksi mallien pienestä R^2 -arvojen erosta huolimatta niiden ero sisällöllisin perustein arvioituna on suuri.

Table C.1 Sales, price and advertising data

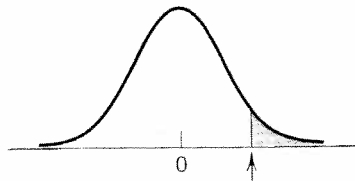
	1979	1980	1981	1982	1983	1984	Average
Sales (in £ million), S	250	340	300	200	290	360	290
Price (in £), P	25	48	44	20	38	60	39
Advertising (in £'000), A	35	32	38	30	34	46	36

TABLE IV
 Standard Normal, Cumulative Probability in Right-Hand Tail
 (For Negative Values of Z, Areas Are Found by Symmetry)

Z_0	Second Decimal Place of Z_0									
	.00	.01	.02	.03	.04	.05	.06	.07	.08	.09
0.0	.5000	.4960	.4920	.4880	.4840	.4801	.4761	.4721	.4681	.4641
0.1	.4602	.4562	.4522	.4483	.4443	.4404	.4364	.4325	.4286	.4247
0.2	.4207	.4168	.4129	.4090	.4052	.4013	.3974	.3936	.3897	.3859
0.3	.3821	.3783	.3745	.3707	.3669	.3632	.3594	.3557	.3520	.3483
0.4	.3446	.3409	.3372	.3336	.3300	.3264	.3228	.3192	.3156	.3121
0.5	.3085	.3050	.3015	.2981	.2946	.2912	.2877	.2843	.2810	.2776
0.6	.2743	.2709	.2676	.2643	.2611	.2578	.2546	.2514	.2483	.2451
0.7	.2420	.2389	.2358	.2327	.2296	.2266	.2236	.2206	.2177	.2148
0.8	.2119	.2090	.2061	.2033	.2005	.1977	.1949	.1922	.1894	.1867
0.9	.1841	.1814	.1788	.1762	.1736	.1711	.1685	.1660	.1635	.1611
1.0	.1587	.1562	.1539	.1515	.1492	.1469	.1446	.1423	.1401	.1379
1.1	.1357	.1335	.1314	.1292	.1271	.1251	.1230	.1210	.1190	.1170
1.2	.1151	.1131	.1112	.1093	.1075	.1056	.1038	.1020	.1003	.0985
1.3	.0968	.0951	.0934	.0918	.0901	.0885	.0869	.0853	.0838	.0823
1.4	.0808	.0793	.0778	.0764	.0749	.0735	.0722	.0708	.0694	.0681
1.5	.0668	.0655	.0643	.0630	.0618	.0606	.0594	.0582	.0571	.0559
1.6	.0548	.0537	.0526	.0516	.0505	.0495	.0485	.0475	.0465	.0455
1.7	.0446	.0436	.0427	.0418	.0409	.0401	.0392	.0384	.0375	.0367
1.8	.0359	.0352	.0344	.0336	.0329	.0322	.0314	.0307	.0301	.0294
1.9	.0287	.0281	.0274	.0268	.0262	.0256	.0250	.0244	.0239	.0233
2.0	.0228	.0222	.0217	.0212	.0207	.0202	.0197	.0192	.0188	.0183
2.1	.0179	.0174	.0170	.0166	.0162	.0158	.0154	.0150	.0146	.0143
2.2	.0139	.0136	.0132	.0129	.0125	.0122	.0119	.0116	.0113	.0110
2.3	.0107	.0104	.0102	.0099	.0096	.0094	.0091	.0089	.0087	.0084
2.4	.0082	.0080	.0078	.0075	.0073	.0071	.0069	.0068	.0066	.0064
2.5	.0062	.0060	.0059	.0057	.0055	.0054	.0052	.0051	.0049	.0048
2.6	.0047	.0045	.0044	.0043	.0041	.0040	.0039	.0038	.0037	.0036
2.7	.0035	.0034	.0033	.0032	.0031	.0030	.0029	.0028	.0027	.0026
2.8	.0026	.0025	.0024	.0023	.0023	.0022	.0021	.0021	.0020	.0019
2.9	.0019	.0018	.0017	.0017	.0016	.0016	.0015	.0015	.0014	.0014
3.0	.00135									
3.5	.000 233									
4.0	.000 031 7									
4.5	.000 003 40									
5.0	.000 000 287									

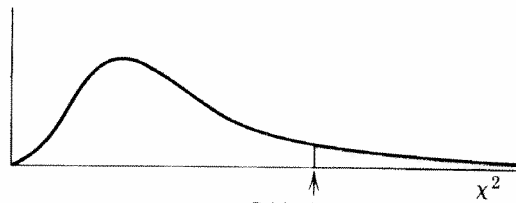
TABLE V
t Critical Points

Critical point. For example:
 $t_{.025}$ leaves .025 probability
in the tail.

<i>d.f.</i>	$t_{.25}$	$t_{.10}$	$t_{.05}$	$t_{.025}$	$t_{.010}$	$t_{.005}$	$t_{.0025}$	$t_{.0010}$	$t_{.0005}$
1	1.000	3.078	6.314	12.706	31.821	63.637	127.32	318.31	636.62
2	.816	1.886	2.920	4.303	6.965	9.925	14.089	22.326	31.598
3	.765	1.638	2.353	3.182	4.541	5.841	7.453	10.213	12.924
4	.741	1.533	2.132	2.776	3.747	4.604	5.598	7.173	8.610
5	.727	1.476	2.015	2.571	3.365	4.032	4.773	5.893	6.869
6	.718	1.440	1.943	2.447	3.143	3.707	4.317	5.208	5.959
7	.711	1.415	1.895	2.365	2.998	3.499	4.020	4.785	5.408
8	.706	1.397	1.860	2.306	2.896	3.355	3.833	4.501	5.041
9	.703	1.383	1.833	2.262	2.821	3.250	3.690	4.297	4.781
10	.700	1.372	1.812	2.228	2.764	3.169	3.581	4.144	4.537
11	.697	1.363	1.796	2.201	2.718	3.106	3.497	4.025	4.437
12	.695	1.356	1.782	2.179	2.681	3.055	3.428	3.930	4.318
13	.694	1.350	1.771	2.160	2.650	3.012	3.372	3.852	4.221
14	.692	1.345	1.761	2.145	2.624	2.977	3.326	3.787	4.140
15	.691	1.341	1.753	2.131	2.602	2.947	3.286	3.733	4.073
16	.690	1.337	1.746	2.120	2.583	2.921	3.252	3.686	4.015
17	.689	1.333	1.740	2.110	2.567	2.898	3.222	3.646	3.965
18	.688	1.330	1.734	2.101	2.552	2.878	3.197	3.610	3.922
19	.688	1.328	1.729	2.093	2.539	2.861	3.174	3.579	3.883
20	.687	1.325	1.725	2.086	2.528	2.845	3.153	3.552	3.850
21	.686	1.323	1.721	2.080	2.518	2.831	3.135	3.527	3.819
22	.686	1.321	1.717	2.074	2.508	2.819	3.119	3.505	3.792
23	.685	1.319	1.714	2.069	2.500	2.807	3.104	3.485	3.767
24	.685	1.318	1.711	2.064	2.492	2.797	3.091	3.467	3.745
25	.684	1.316	1.708	2.060	2.485	2.787	3.078	3.450	3.725
26	.684	1.315	1.706	2.056	2.479	2.779	3.067	3.435	3.707
27	.684	1.314	1.703	2.052	2.473	2.771	3.057	3.421	3.690
28	.683	1.313	1.701	2.048	2.467	2.763	3.047	3.408	3.674
29	.683	1.311	1.699	2.045	2.462	2.756	3.038	3.396	3.659
30	.683	1.310	1.697	2.042	2.457	2.750	3.030	3.385	3.646
40	.681	1.303	1.684	2.021	2.423	2.704	2.971	3.307	3.551
60	.679	1.296	1.671	2.000	2.390	2.660	2.915	3.232	3.460
120	.677	1.289	1.658	1.980	2.358	2.617	2.860	3.160	3.373
∞	.674	1.282	1.645	1.960	2.326	2.576	2.807	3.090	3.291
	$= z_{.25}$	$= z_{.10}$	$= z_{.05}$	$= z_{.025}$	$= z_{.010}$	$= z_{.005}$	$= z_{.0025}$	$= z_{.0010}$	$= z_{.0005}$

TABLE VII
 χ^2 Critical Points

Critical point. For example: $\chi^2_{.05}$
 leaves 5% probability in the tail.

<i>d.f.</i>	$\chi^2_{.25}$	$\chi^2_{.10}$	$\chi^2_{.05}$	$\chi^2_{.025}$	$\chi^2_{.010}$	$\chi^2_{.005}$	$\chi^2_{.001}$
1	1.32	2.71	3.84	5.02	6.63	7.88	10.8
2	2.77	4.61	5.99	7.38	9.21	10.6	13.8
3	4.11	6.25	7.81	9.35	11.3	12.8	16.3
4	5.39	7.78	9.49	11.1	13.3	14.9	18.5
5	6.63	9.24	11.1	12.8	15.1	16.7	20.5
6	7.84	10.6	12.6	14.4	16.8	18.5	22.5
7	9.04	12.0	14.1	16.0	18.5	20.3	24.3
8	10.2	13.4	15.5	17.5	20.1	22.0	26.1
9	11.4	14.7	16.9	19.0	21.7	23.6	27.9
10	12.5	16.0	18.3	20.5	23.2	25.2	29.6
11	13.7	17.3	19.7	21.9	24.7	26.8	31.3
12	14.8	18.5	21.0	23.3	26.2	28.3	32.9
13	16.0	19.8	22.4	24.7	27.7	29.8	34.5
14	17.1	21.1	23.7	26.1	29.1	31.3	36.1
15	18.2	22.3	25.0	27.5	30.6	32.8	37.7
16	19.4	23.5	26.3	28.8	32.0	34.3	39.3
17	20.5	24.8	27.6	30.2	33.4	35.7	40.8
18	21.6	26.0	28.9	31.5	34.8	37.2	42.3
19	22.7	27.2	30.1	32.9	36.2	38.6	42.8
20	23.8	28.4	31.4	34.2	37.6	40.0	45.3
21	24.9	29.6	32.7	35.5	38.9	41.4	46.8
22	26.0	30.8	33.9	36.8	40.3	42.8	48.3
23	27.1	32.0	35.2	38.1	41.6	44.2	49.7
24	28.2	33.2	36.4	39.4	42.0	45.6	51.2
25	29.3	34.4	37.7	40.6	44.3	46.9	52.6
26	30.4	35.6	38.9	41.9	45.6	48.3	54.1
27	31.5	36.7	40.1	43.2	47.0	49.6	55.5
28	32.6	37.9	41.3	44.5	48.3	51.0	56.9
29	33.7	39.1	42.6	45.7	49.6	52.3	58.3
30	34.8	40.3	43.8	47.0	50.9	53.7	59.7
40	45.6	51.8	55.8	59.3	63.7	66.8	73.4
50	56.3	63.2	67.5	71.4	76.2	79.5	86.7
60	67.0	74.4	79.1	83.3	88.4	92.0	99.6
70	77.6	85.5	90.5	95.0	100	104	112
80	88.1	96.6	102	107	112	116	125
90	98.6	108	113	118	124	128	137
100	109	118	124	130	136	140	149

Tilastotieteen jatkokurssi kevät 2009 korvaava 2. välikoe 19.5.2009

1. Muuttujien x ja y havaitut arvot ovat:

x 1 3 4 6 8 9 11 14

y 1 2 4 4 5 7 8 9

Määrittää regressiomallin $y = \alpha + \beta x + \varepsilon \dots$

a) β -kerroin

b) vakiotermin α .

c) määrittää β -kertoimen luottamusväli (95 % luottamustaso).

2. Tiedetään, että alueella A asukkaiden keskitulo on 1850 €, ja että tulojen keskihajonta on 150 €.

a) Millä välillä 200 alueelta satunnaisesti valitun asukkaan keskitulo vaihtelee 95 %:n todennäköisyydellä.

Alueella B tehtiin vastaava tutkimus ja keskituloksi saatiin 60 havainnon otoksessa 1900 €.

b) Millä välillä alueen A:n keskitulo voi 95 %:n todennäköisyydellä vaihdella, mikäli tulojen

hajonta oletetaan tuntemattomaksi ja käytetään otoksen perusteella arvioitua hajontaa $s = 200$ €.

c) Miten selittäisit ei-tilastotieteilijälle kohtien a) ja b) tulosten eron syyn?

3) a) Miten havainnollistaisit ei-tilastotieteilijälle tilastollisen riippumattomuuden käsitettä.

b) Luokitusten riippumattomuuden testaus esimerkin tapauksessa: Hiusten väri & silmien väri (ks. oheinen havaintoaineisto).

4. a) Eräessä 50 kunnan otoksessa suhteellisen rikollisuuden (rikoksia per 1000 asukasta) ja asukastiheyden (asukasta per neliökilometri) välinen korrelaatiokerroin oli $r = 0.157$.

Testaa hypoteesia, että ko. muuttujat ovat korreloimattomia.

b) Miten vastaisit ei-tilastotieteilijän kysymykseen: ”Mitä korrelaatiokerroin mittaa?”

Table B.3 Observed frequencies of people with a particular combination of hair and eye colour

Eye colour	Hair colour			
	Black	Brunette	Red	Blond
Brown	68	119	26	7
Blue	20	84	17	94
Hazel	15	54	14	10
Green	5	29	14	16

Tilastotieteen kaavakokoelma

$$P(A^c) = P(C(A)) = 1 - P(A) \quad P(A - B) = P(A \cap B^c)$$

$$P(A \cup B) = P(A) + P(B) - P(A \cap B) = P(A) + P(B) - P(AB)$$

$$P(A \cap B) = P(A) \cdot P(B|A) = P(B) \cdot P(A|B) \quad P(A|B) = \frac{P(A \cap B)}{P(B)}$$

$$P(A \cdot B \cdot C \cdot D) = P(A) \cdot P(B|A) \cdot P(C|AB) \cdot P(D|ABC)$$

$$P(B) = \sum_1^k P(A_i)P(B|A_i) \quad E = \bigcup_1^k A_i \quad \bigcap A_i A_j = \emptyset \quad i \neq j$$

$$P(B_j | A) = \frac{P(A | B_j) \cdot P(B_j)}{\sum_{i=1}^k P(A | B_i) \cdot P(B_i)}$$

$$P(x = k) = \binom{n}{k} \pi^k (1 - \pi)^{n-k} = \frac{n!}{k!(n-k)!} \pi^k (1 - \pi)^{n-k}$$

$$P(x = k | N, K, n) = \frac{\binom{K}{k} \binom{N-K}{n-k}}{\binom{N}{n}}$$

$$k! = 1 \cdot 2 \cdot 3 \dots (k-1) \cdot k$$

$$E(X) = \sum x_i p_i = x_1 p_1 + x_2 p_2 + x_3 p_3 + \dots + x_n p_n$$

$$D^2(X) = \sum p_i \cdot (x_i - E(X))^2 = E(X^2) - (E(X))^2$$

$$\hat{p} = \frac{x}{n} \quad z = \frac{\hat{p} - \pi}{\sqrt{\frac{\pi(1-\pi)}{n}}} \sim N(0, 1) \quad z = \frac{\hat{p} - \pi}{\sqrt{\frac{\hat{p}(1-\hat{p})}{n}}} \sim N(0, 1)$$

$$z = \frac{\bar{x} - \mu}{\sigma/\sqrt{n}} \sim N(0, 1) \quad t = \frac{\bar{x} - \mu}{s/\sqrt{n}} \sim t(n-1)$$

$$P(-|z_{\alpha/2}| \leq \frac{\bar{x} - \mu}{\sigma/\sqrt{n}} \leq |z_{\alpha/2}|) = \alpha \quad P(-|z_{\alpha/2}| \leq \frac{\hat{p} - \pi}{\sqrt{\frac{\hat{p}(1-\hat{p})}{n}}} \leq |z_{\alpha/2}|) = \alpha$$

$$\bar{x} - |z_{\alpha/2}| \cdot \sigma/\sqrt{n} \leq \mu \leq \bar{x} + |z_{\alpha/2}| \cdot \sigma/\sqrt{n}$$

$$\hat{p} - |z_{\alpha/2}| \cdot \sqrt{\frac{\hat{p}(1-\hat{p})}{n}} \leq \pi \leq \hat{p} + |z_{\alpha/2}| \cdot \sqrt{\frac{\hat{p}(1-\hat{p})}{n}}$$

$$\bar{x} - |t_{\alpha/2}(n-1)| \cdot S/\sqrt{n} \leq \mu \leq \bar{x} + |t_{\alpha/2}(n-1)| \cdot S/\sqrt{n}$$

$$\tilde{p} = \frac{(k+2)}{(n+4)} \quad P(-|z_{\alpha/2}| \leq \frac{\tilde{p} - \pi}{\sqrt{\frac{\tilde{p}(1-\tilde{p})}{n+4}}} \leq |z_{\alpha/2}|) = \alpha$$

$$\tilde{p} - |z_{\alpha/2}| \cdot \sqrt{\frac{\tilde{p}(1-\tilde{p})}{n+4}} \leq \pi \leq \tilde{p} + |z_{\alpha/2}| \cdot \sqrt{\frac{\tilde{p}(1-\tilde{p})}{n+4}}$$

$$P(-|t_{\alpha/2}(n-1)| \leq \frac{\bar{x} - \mu}{s/\sqrt{n}} \leq |t_{\alpha/2}(n-1)|) = \alpha$$

$$z = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{\sqrt{\frac{\sigma_1^2}{n_1} + \frac{\sigma_2^2}{n_2}}} \sim N(0, 1) \quad z = \frac{\hat{p}_1 - \hat{p}_2}{\sqrt{\hat{p}(1-\hat{p})\left(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}\right)}} \sim N(0, 1) \quad \hat{p} = \frac{n_1\hat{p}_1 + n_2\hat{p}_2}{n_1 + n_2}$$

$$t = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{\sqrt{\frac{S_1^2}{n_1} + \frac{S_2^2}{n_2}}} \sim_{appr} N(0, 1) \text{ Kun } n_1 \text{ ja } n_2 \text{ suuria.}$$

$$t = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{S_d} = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{S\sqrt{\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}}} \sim t(n_1 + n_2 - 2) \quad S = \sqrt{\frac{(n_1 - 1) \cdot S_1^2 + (n_2 - 1) \cdot S_2^2}{n_1 + n_2 - 2}}$$

$$X^2 = \sum \frac{(o_i - e_i)^2}{e_i} \sim \chi^2(k - r - 1)$$

$$n = \left(\frac{|z_{\alpha/2}| \cdot \sqrt{\pi \cdot (1 - \pi)}}{d} \right)^2 \quad n = \frac{(t_{1-\alpha/2}(n-1) \cdot S)^2}{d^2}$$

$$\bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i \quad \bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^k n_i x_i \quad \bar{x} = \sum_{i=1}^n f_i x_i$$

$$S^2 = \frac{1}{(n-1)} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 = \frac{\sum_{i=1}^n x_i^2 - \frac{(\sum_{i=1}^n x_i)^2}{n}}{(n-1)} = \frac{\sum_{i=1}^n x_i^2 - n\bar{x}^2}{(n-1)}$$

$$S^2 = \frac{1}{(n-1)} \sum_{i=1}^k n_i (x_i - \bar{x})^2 = \frac{\sum_{i=1}^k n_i x_i^2 - \frac{(\sum_{i=1}^k n_i x_i)^2}{n}}{(n-1)}$$

$$S = \sqrt{S^2} = \sqrt{\frac{1}{(n-1)} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} \quad r.m.s = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i^2} \quad V = \frac{S}{\bar{x}}$$

$$P(p - z_{\alpha/2} \cdot \sqrt{\frac{p(1-p)}{n}} \leq \pi \leq p + z_{\alpha/2} \cdot \sqrt{\frac{p(1-p)}{n}}) = 1 - \alpha$$

$$P(\bar{x} - t_{(n-1)}^{\alpha/2} \cdot \sqrt{\frac{S^2}{n}} \leq \mu \leq \bar{x} + t_{(n-1)}^{\alpha/2} \cdot \sqrt{\frac{S^2}{n}}) = 1 - \alpha$$

$$Z = \frac{p - \pi_o}{\sqrt{\pi_o(1 - \pi_o)/n}} \quad Z = \frac{p_1 - p_2}{\sqrt{p(1-p)(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2})}}$$

$$p = \frac{n_1 \cdot p_1 + n_2 \cdot p_2}{n_1 + n_2} \quad z \sim N(0, 1)$$

$$Z = \frac{\bar{x} - \mu_o}{\sqrt{\sigma^2/n}} \quad z \sim N(0, 1) \quad t = \frac{\bar{x} - \mu_o}{\sqrt{S^2/n}} \quad t \sim t(n-1)$$

$$t = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{\sqrt{S^2(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2})}} \quad S^2 = \frac{(n_1-1) \cdot S_1^2 + (n_2-1) \cdot S_2^2}{n_1 + n_2 - 2} \quad t \sim t(n_1 + n_2 - 2)$$

$$t = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{\sqrt{\frac{S_1^2}{n_1} + \frac{S_2^2}{n_2}}} \quad t \approx t(\nu) \quad \min(n_1 - 1, n_2 - 1) \leq \nu \leq n_1 + n_2 - 2$$

$$Z = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{\sqrt{\frac{\sigma_1^2}{n_1} + \frac{\sigma_2^2}{n_2}}} \quad z \sim N(0, 1) \quad F = \frac{\max(S_1^2, S_2^2)}{\min(S_1^2, S_2^2)} \quad F \sim F_{os, nim}$$

$$r_{xy} = \frac{1}{(n-1)} \sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i - \bar{x}}{S_x} \right) \left(\frac{y_i - \bar{y}}{S_y} \right) = \frac{\sum_{i=1}^n x_i y_i - n \bar{x} \bar{y}}{(n-1) S_x S_y} \quad Z = \frac{r \sqrt{n-2}}{\sqrt{1-r^2}} \sim N(0, 1)$$

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{(\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2)(\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2)}} = \frac{\sum_{i=1}^n x_i y_i - \frac{(\sum_{i=1}^n x_i)(\sum_{i=1}^n y_i)}{n}}{\sqrt{(\sum_{i=1}^n x_i^2 - \frac{(\sum_{i=1}^n x_i)^2}{n})(\sum_{i=1}^n y_i^2 - \frac{(\sum_{i=1}^n y_i)^2}{n})}}$$

$$r_s = \frac{\sum_{i=1}^n (R(x_i) - \overline{R(x)})(R(y_i) - \overline{R(y)})}{\sqrt{(\sum_{i=1}^n (R(x_i) - \overline{R(x)})^2)(\sum_{i=1}^n (R(y_i) - \overline{R(y)})^2)}}$$

$$r_s = 1 - \frac{6(\sum_{i=1}^n (R(x_i) - \overline{R(x)})^2)}{n(n^2 - 1)} = 1 - \frac{6(\sum_{i=1}^n d^2)}{n(n^2 - 1)} \quad \text{tau} = \frac{C - D}{n(n-1)/2}$$

$$T_A = \sum_{i=1}^{n_A} R(X_{Ai}) \quad T_B = \sum_{i=1}^{n_B} R(X_{Bi})$$

$$U_A = n_A \cdot n_B + \frac{n_A(n_A + 1)}{2} - T_A \quad U_B = n_B \cdot n_A + \frac{n_B(n_B + 1)}{2} - T_B \quad U = \min(U_A, U_B)$$

$$U \sim N\left(\mu = \frac{n_A \cdot n_B}{2}, \sigma^2 = \frac{n_A \cdot n_B \cdot (n_A + n_B + 1)}{12}\right)$$

$$\hat{y} = a + bx \quad a = \bar{y} - b\bar{x}$$

$$b = r_{xy} \frac{S_y}{S_x} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} = \frac{\sum_{i=1}^n x_i y_i - \frac{(\sum_{i=1}^n x_i)(\sum_{i=1}^n y_i)}{n}}{\sum_{i=1}^n x_i^2 - \frac{(\sum_{i=1}^n x_i)^2}{n}}$$

$$e_1 = y_i - \hat{y}_i = y_i - (a + bx_i) = y_i - a - bx_i$$

$$SST = \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2 \quad SSE = \sum_{i=1}^n e_i^2 = \sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2 = \sum_{i=1}^n (y_i - (a + bx_i))^2$$

$$R^2 = r^2 = \frac{SST - SSE}{SST} = 1 - \frac{SSE}{SST} \quad R_{Adj}^2 = 1 - \frac{S_e^2}{S_y^2}$$

$$S_e^2 = \frac{1}{(n-2)} \sum_{i=1}^n e_i^2 = \frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2}{n-2} = \frac{SSE}{n-2}$$

$$\sum_{ijh} (x_{ijh} - \bar{x})^2 = \sum_{ijh} (\bar{x}_i - \bar{x})^2 + \sum_{ijh} (\bar{x}_j - \bar{x})^2 + \sum_{ijh} (\bar{x}_{ij} - \bar{x}_i - \bar{x}_j + \bar{x})^2 + \sum_{ijh} (x_{ijh} - \bar{x}_{ij})^2$$

$$SST = SSR_r + SSR_s + SSR_{rs} + SSE \quad n \cdot k \cdot l - 1 = (k-1) + (l-1) + (k-1)(l-1) + kl(n-1)$$

$$S_r^2 = SSR_r / (k-1) \quad S_s^2 = SSR_s / (l-1) \quad S_{rs}^2 = SSR_{rs} / (k-1)(l-1)$$

$$S_e^2 = SSE / kl(n-1)$$

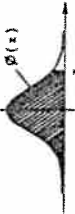
$$F_r = S_r^2 / S_e^2 \quad F_s = S_s^2 / S_e^2 \quad F_{rs} = S_{rs}^2 / S_e^2$$

$$X^2 = \sum_{i=1}^k \frac{(n_i - e_i)^2}{e_i} \quad X^2 \sim \chi^2(k-r-1); \quad X^2 = \sum_{i,j=1}^{k,l} \frac{(n_{ij} - e_{ij})^2}{e_{ij}} \quad X^2 \sim \chi^2(k-1)(l-1)$$

$$V = \sqrt{\frac{X^2/n}{\min(k,l)-1}} \quad C = \sqrt{\frac{X^2}{X^2+n}}$$

TAULUKKO 1: Standardoitu normaali-jakauma

Kertymäfunktio $\Phi(z)$ on määritelty $\Phi(z) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^z e^{-t^2/2} dt$

$\Phi(-z) = 1 - \Phi(z)$

Table with 19 columns (z from 0.0 to 3.4) and 10 rows (Phi values from 0.0000 to 0.9978).

Esim. $\Phi(-2.18) = 1 - \Phi(2.18) = 1 - 0.9854 = 0.0146$

TAULUKKO 2: Studentin t - jakauma

Kriittisiä arvoja t_p polikkeen merkittävyysohjelmien p ja vapausasteiden f avulla.

Esim. Käsittelyohjelmien haali merkittävyysohjelmien p

Jos $f=3$ ja $p=0.05$ on $F(3,182)=0.05$

Table with 19 columns (f from 1 to infinity) and 10 rows (p from 0.05 to 0.0005).

Huom. Viimeisellä rivillä olevat luvut ovat normaali-jakauman kriittisiä arvoja z.

Esim. $F_{0.05}(3,15) = 3.29$ eli $P(F(3,15) > 3.29) = 0.05$

TAULUKKO 3: χ^2 - jakauma

Yksisuuntaiseen testiin liittyviä kriittisiä arvoja χ^2_p polikkeen merkittävyysohjelmien p ja vapausasteiden f avulla.

Esim. Jos $f=15$ ja $p=0.05$ on $\chi^2_{0.05}(15) = 24.996 \approx 25$

Table with 19 columns (f from 1 to 100) and 10 rows (p from 0.001 to 0.0001).

TAULUKKO 4.1: Fisherin F - jakauma

Yksisuuntaiseen testiin liittyviä kriittisiä arvoja $F_p(f_1, f_2)$ merkittävyysohjelmien p ja vapausasteiden f_1 ja f_2 eri kombinaatioilla.

$F(f_1, f_2) = \frac{\chi^2_1/f_1}{\chi^2_2/f_2} = \frac{z_1^2}{z_2^2}$

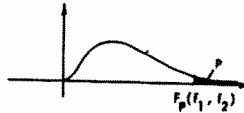

Table with 19 columns (f2 from 1 to infinity) and 10 rows (f1 from 1 to 100).